

Секція № 1.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВИХ СИСТЕМ: ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

БЕХРУЗ Хашматулла

*д.ю.н., професор, завідувач кафедри міжнародного
та європейського права*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ФІЛОСОФІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ПРАВНИКІВ

Часом відліку формування сучасної наукової дисципліни «Філософія міжнародного права» прийнято вважати публікацію у 1961 р. англійським філософом-правником Г. Хартом праці «Концепція права». Безумовно, філософи, теоретики міжнародного права ще до 1961 р. розглядали концептуальні та нормативні проблеми міжнародного права, наприклад, Г. Кельзен, Дж. Брайерлі, Г. Лаутерпахт та ін. Тим не менш, до порівняно недавнього часу у філософії права спостерігалася тенденція зверхнього ставлення до філософського осмислення проблем міжнародного права [1], що спричинило науковий дисбаланс і явний пріоритет вузьких спеціальних досліджень у цій сфері. І як наслідок, філософія міжнародного права значно менш розвинена, ніж, наприклад, філософія кримінального права. Тому цілком обґрунтовано наголошується, що через тривалий період «філософської зневаги» до цієї галузі наукових знань з боку міжнародного права, вона перебуває на ранній стадії формування [2, с. 1].

Яке коло питань входить у предмет філософії міжнародного права? Слід зазначити, що філософи права протягом останніх шістдесяти років активно займаються тим, що можна умовно назвати концептуальними питаннями, серед яких: юридичні міркування про поняття, що є невід'ємними складовими розуміння права, серед яких влада, обов'язок та примус та ін., а

також над питаннями про цінності, які мають бути покладені в основу права та у світлі яких його слід оцінювати та реформувати, найголовніші серед яких справедливість, свобода, рівність, толерантність та ін. Ця тенденція спостерігається як у загальнотеоретичній юриспруденції, яка займається концептуальними та нормативними питаннями права загалом, так і у спеціальній юриспруденції, в якій було досягнуто значних здобутків у царині філософського дослідження галузевих наук.

Філософія міжнародного права є галуззю спеціальної юриспруденції, яка охоплює як концептуальні, так і нормативні питання міжнародного права. Її предметне поле не є статичним, воно розширюється, трансформується. Так, у XX ст. філософські дослідження, пов'язані з міжнародним правом, загалом обмежувалося декількома питаннями політичної та моральної філософії, наприклад, питаннями справедливості. З початку XXI ст. відбувалося розширення предметного поля філософії міжнародного права у двох напрямках: 1) розробка проблем глобального політичного порядку, включаючи право власності на територію, біженців та міграцію, зміни клімату, міжнародну торгівлю, міжнародне правосуддя та ін.; 2) фундаментальні питання міжнародного права, від роздумів щодо природи звичаєвого міжнародного права – до верховенства права на міжнародному рівні [3].

Може виникнути питання: якщо філософія міжнародного права як галузь наукових знань нині перебуває на ранній стадії формування, на чому наголошує багато дослідників, то яким чином навчальна дисципліна, заснована на перманентному стані такої науки, може бути корисною для аспірантів та здобувачів освіти? Відповідь така: сучасний правник, більш того, правник-дослідник, має володіти не лише практичними компетентностями, але й ґрунтовними теоретичними знаннями, необхідними для розуміння природи і функцій права, змісту правових доктрин, принципів тощо. Нині в Україні спостерігається брак уваги до формування у здобувачів юридичної освіти цілісного світогляду правника та розуміння суспільної

місії, цінностей та значення правничої професії для утвердження верховенства права у сучасному демократичному суспільстві. Для подолання цієї проблеми мають бути модернізовані чи створені нові курси дисциплін загальнотеоретичного та філософського спрямування, у тому числі філософія права у різних її галузевих проявах, зокрема – філософія міжнародного права.

Автор цієї публікації здійснив моніторинг навчальних програм юридичних факультетів деяких зарубіжних університетів на предмет наявності в них дисципліни «Філософія міжнародного права». На підставі цього можна зазначити, що наразі провідні університети світу на юридичних факультетах започаткували курси з філософії міжнародного права. На них, здебільшого, досліджуються провідні теорії права у контексті їх застосування до широкого спектру діяльності, пов'язаної з міжнародним правом, наприклад, характер та роль звичайного права, правозастосування, транснаціональну владу, «жорстке» та «м'яке» право, права людини та міжнародну відповідальність (наприклад, Сіднейський університет, Австралія). Також поширеною є практика при формуванні переліку тем дисципліни «Філософія міжнародного права» включати лише ті, що стосуються проблем прав людини, зокрема, філософських підходів до прав людини, аналізу їх сильних та слабких сторін, пов'язати філософські дебати з прав людини з їх поточним станом та проблемами реалізації та захисту (наприклад, Університет Неймегена, Нідерланди).

В Україні також поширюється практика розробки курсів з філософії міжнародного права у закладах вищої освіти з підготовки фахівців за спеціальністю 081 «Право» та 293 «Міжнародне право». Заслуговує на увагу досвід Національного університету «Одеська юридична академія», де тривалий час на останньому курсі магістратури та у період навчання в аспірантурі викладається дисципліна «Філософія міжнародного права».

Як висновок щодо необхідності розширення філософських досліджень концептуальних та нормативних питань міжнародного права та включення

дисципліни «Філософія міжнародного права» до освітніх програм з підготовки правників, наведемо міркування автора одного з найновіших монографічних досліджень у цій сфері Д. Лефковця («Філософія та міжнародне право: критичний вступ», 2020) [4] щодо необхідності тлумачення міжнародного права крізь призму філософського світогляду: 1) філософія надає набір аналітичних інструментів для вирішення основних проблем міжнародного права; 2) обґрунтовує дотримання діючих міжнародних норм, принципів, правил з точки зору їх легітимності, справедливості. Так, якщо ці правила є належними з моральної точки зору, у міжнародних відносинах у суб'єктів є додаткові (і, можливо, більш переконливі) причини для їх дотримання, крім страху перед несприятливими наслідками за порушень. У випадках, де вони не відповідають загальновизнанним моральним стандартам, є причини їх зміни відповідно до цих стандартів; 3) філософські рефлексії не тільки учених-міжнародників, а й юристів-практиків, суддів, спонукають їх до моральних роздумів про сенс своєї діяльності, дозволяють визначитися з етичними позиціями, цінностями, які вони займають та поділяють з питань глобальної справедливості чи природи права та юридичних рішень.

Література:

1. Tasioulas J., Guglielmo V. Philosophy of International Law. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* / ed. E. N. Zalta. 2022. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/international-law/>
2. Besson S., Tasioulas A. Introduction. *The philosophy of International Law*. Oxford University Press, 2010. P. 1–32.
3. Follesdal A., Ratner R. Introducing David Lefkowitz's Philosophy and International Law. 2021. URL: <https://www.ejiltalk.org/introducing-david-lefkowitzs-philosophy-and-international-law/>
4. Lefkowitz's D. Philosophy and International Law: A Critical Introduction. Cambridge University Press, 2020. 225 p.